

Natuur.oriolus

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE | SEPTEMBER 2021 | JG 87 | NR 3
NATUURPUNT | COXIESTRAAT 11 | B-2800 MECHELEN

natuurpunt
Studie

EuroBirdPortal

85

Steenuil Vlaanderen
2000-2020

90

Broedgeval Hop

98

Pas uitgevlogen Kerkuil trekt in bij ander nest met jongen

» Herman Berghmans

2019 was een succesrijk jaar voor Kerkuil *Tyto alba*. Door de ringgroep Demervallei werden in 122 nesten in het eerste broedsel in totaal 478 nestjongen geringd. Dit geeft een nestgemiddelde van 3,9 pulli per nest. Er werden bovendien 9 tweede broedsels gecontroleerd.

Op 18 mei controleerden wij een vrije broedplaats op een kerkzolder te Mol (A); 4 grote jongen werden geringd (waaronder eenje met L177210). Op basis van vleugellengte was het oudste jong ongeveer 45 dagen oud. Het legbegin bij dit koppel werd berekend op 1 maart. Diezelfde dag controleerden wij een ander broedsel in dezelfde parochie van Mol in een nestkast op een zolder van een woning, 250 m van de kerk. Hierin bevonden zich 5 kleine jongen, die nog niet konden geringd worden, samen met het volwassen vrouwtje (ring L163654 ter plaatse geringd als adult tijdens een wintercontrole op 29 december 2016). Ze werd hier verder gecontroleerd als broedvogel bij 2 jongen op 2 juni 2017 en bij 3 jongen op 13 juni 2018. Ook was ze bij de wintercontroles op 26 december 2017 en 27 december 2018 in de nestkast aanwezig.

Op 9 juni controleerden we de nestkast opnieuw om de jongen te ringen. Eén van de vijf jongen lag echter half opgegeten in de nestkast, de andere vier waren gezond en wel en konden worden geringd. Op basis van de vleugellengte was het oudste jong ongeveer 50 dagen en werd het eerste ei gelegd op 26 maart. Ook waren er nu 2 'adulten' bij de jongen in de nestkast aanwezig. De ene was onze gekende moederuil L163654 en de andere droeg een ring met L177210. Het ging hier dus duidelijk om een jonge vogel die drie weken voordien als nestjong was geringd op de kerkzolder in de buurt.

Had deze vogel zich vergist van invliegopening? Is hij het andere ouderpaar gevolgd in hun nestkast? Of is hij door honger gedreven

op de bedelroep van deze jongen afgegaan en was hij verantwoordelijk voor het opeten van het vijfde jong?

Het is in ieder geval voor ons de eerste maal dat wij dit vaststellen.

Dankwoord

Dankjewel aan de medewerkers van de Kerkuilenwerkgroep in onze regio voor het plaatsen, onderhouden en mee controleren van de nestkasten, in het bijzonder aan Ludo Oris, Rudi Degroof, Patrick Taeleman, Paul Helsen en wijlen Swa Heylen. Tenslotte ook dank aan Didier Vangeluwe, hoofd van het Belgisch Ringwerk van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid) en alle vrijwillige medewerkers-ringers die gegevens verzamelen en een bijdrage leveren voor de financiering van het ringwerk.

Herman Berghmans, Wijngaardbos 45, B- 2431 Laakdal;
h.berghmans@skynet.be

Summary - Résumé

Recently fledged Barn Owl moves in with other nest with young

During a check of a nest box with 4 young Barn Owls Tyto alba, in addition to an adult female, a young bird that had been ringed as a nestling three weeks earlier at a breeding site nearby was present.

Effraie des clochers nouvellement envolée emménage dans un autre nid avec des jeunes

Lors d'un contrôle d'un nichoir avec 4 jeunes Effraies des clochers Tyto alba, en plus d'une femelle adulte, un jeune oiseau était également présent. Celui-ci avait été bagué comme jeune au nid trois semaines auparavant sur un site de reproduction voisin.

Mogelijke vervanglegsels bij Bosuil en Havik op het SCK-domein te Mol (A) in 2019

» Herman Berghmans

Een vervanglegsel is een legsel waarbij eenzelfde vrouwtje na een eerste mislukt legsel opnieuw een legsel begint. Hoewel deze strategie veel voorkomt bij tal van vogelsoorten zijn er maar weinig bewezen vervanglegsels beschreven voor langlevende roofvogelsoorten. Reeds meerdere jaren controleren wij de aanwezigheid van broedgevallen van uilen en roofvogels in het SCK-domein te Mol (A). In het gebied hangen hiervoor 5 bosuilenkasten, 2 kerkuilenkasten en een torenvalkenbak. Verder zijn er jaarlijks vrije broedsels van

Havik *Accipiter gentilis* en Buizerd *Buteo Buteo*. Tijdens onze controles tijdens het broedseizoen 2019 stelden we mogelijke vervanglegsels van Bosuil *Strix aluco* en Havik vast die we hier kritisch bespreken.

Bosuïl

In maart (juiste datum niet meer gekend) werd bij een nestkastcontrole door een derde een vrouwtje Bosuïl broedend aangetroffen op 3 eieren. Bij een tweede controle door ons zelf op 12 april, in de

hoop de jongen te kunnen ringen, vloog een volwassen Bosuil uit de nestkast en lag hierin nog slechts 1 ei. Het broedsel werd dan ook aanvankelijk als mislukt aanzien. Op 8 mei werd de nestkast opnieuw door de derde gecontroleerd en broedde het (of een ander?) vrouwtje (opnieuw?) op 4 eieren. Op 6 juni werden er door mij 4 jongen geringd met vleugellengten tussen de 93 en 136 mm, wat voor het oudste jong een leeftijd van ongeveer 23 dagen betekende en een legbegin van 12 april impliceerde, dezelfde dag van de tweede controle met 1 ei. Deze datum is voor onze ringgroep tot op het heden het laatst gekende legbegin voor deze soort. Sinds 2002 tot en met 2018 lag het gemiddeld berekend legbegin op 4 maart met als uitersten gemiddeld 26 februari in 2005 en 2007 en 21 maart in 2013. Het vroegste vastgestelde legbegin in die periode was 7 januari 2007 en het laatste 7 april 2016. Met 25 februari als gemiddeld legbegin werd in 2019 het eerdere vroegste jaargemiddelde gebroken.

Ook andere maxima werden bereikt. Door de ringgroep Demervallei werden in 2019 niet minder 63 broedgevallen gecontroleerd, waarvan 56 geslaagd en een recordaantal van 171 nestjongen geringd. Uitzonderlijk hoog was dan ook het nestgemiddelde van 3,1 jongen per geslaagd broedsel. Dat we maar liefst 6 broedsels (~11% geslaagde nesten) met 5 jongen aantreffen was evenzo opmerkelijk. Zo'n hoog aantal jongen is sinds 1984 nog maar achtmaal vastgesteld, nl. 2 in 2001, telkens 1 in 2007 en 2010 en 4 in 2012. Met 2019 erbij geeft dit sinds 1984 14 broedsels met 5 jongen op 828 geslaagde broedsels of 1,7%. 2019 was voor de Bosuil zeker uitzonderlijk. Dergelijk hoog broedsucces duidt waarschijnlijk op een zeer goede voedselsituatie in 2019, en het lijkt ons aannemelijk dat Bosuilen -die hun legselgrootte aanpassen volgens voedselbeschikbaarheid- onder dergelijke situaties eerder aan een vervanglegsel zouden beginnen.

Maar hadden we hier nu te doen met een vervanglegsel? Het eerste broedsel met 3 eieren is om ongekende redenen verstoord en er is daarna een tweede broedsel met 4 eieren in de plaats gekomen, dat wel resulteerde in 4 waarschijnlijk uitgevlogen jongen. We legden ons geval voor aan Jan de Boe die sinds 1982 onderzoek doet naar de Bosuil in drie grote boscomplexen in Vlaams-Brabant (De Boe J. 2018). Jan De Boe haalt zelf in een persoonlijke mededeling een geval aan waarbij in het Zoniënwood in 2019 een broedend vrouwtje, dat bij de controle werd geringd, tijdens het broedseizoen wordt vervangen door een ander ongeringd broedend vrouwtje in dezelfde nestkast. Daar het broedende vrouwtje in ons geval bij geen enkele controle werd gevangen, geringd en/of haar ring werd gecontroleerd, moeten wij dus zeer voorzichtig zijn met het trekken van conclusies en kunnen we hier hooguit spreken van een mogelijk vervanglegsel. Ringers beperken de controles tijdens het broedseizoen meestal tot het ringen van de jongen. Zodra de jongen zijn geringd is het ringseizoen van de Bosuil meestal ook voor hen afgelopen. Bij mij is dit niet anders. Een betere opvolging, zeker van mislukte broedgevallen, zou meer duidelijkheid kunnen geven over mogelijke echte vervanglegfels.

In de literatuur vinden we weinig terug van eventuele vervanglegfels bij Bosuil. Zo vermelden Petty & Falck (1997) die eind vorige eeuw onderzoek deden naar Bosuil in het grensgebied van Engeland en Schotland dat wanneer broedsels tijdens de eileg mislukken door verstoring, ze de eileg zonder onderbreking dikwijls verder zetten in een andere nestplaats in het territorium. Dit is natuurlijk anders dan ons hier beschreven geval. Een meer gelijkend geval werd gerapporteerd uit Bakkeveen in Nederland in 2020 (<http://www.bakkeveen-foto.nl/klupblad/2020-06.pdf>). Hier is eveneens een eerste legsel in de eifase mislukt, worden er 3 nieuwe eieren gelegd en komen 3 jongen uit. Maar ook hier is er geen zekerheid over dezelfde identiteit van de oudervogels. In ditzelfde artikel wordt er ook verwezen naar de studie van Ballering (2020) over de broedresultaten in nestkasten,

› Bosuil *Strix aluco* 4 pulli. 04/06/2019. Mol (A) (Foto: Willy Lenaerts)

die hierin vermeldt: "Af en toe beginnen Bosuilen opnieuw met een vervangend broedsel na vroegtijdig mislukken van het eerste legsel (een zogenaamd vervanglegsel)." Tenslotte vinden we nog een geval van een waarschijnlijk tweede broedsel in Mungia in Biskaia in Spanje terug (Zuberogoitia et al. 2004). Hier werden op 1 februari 2001 2 jongen van 25 dagen oud geringd en op 17 augustus werden op dezelfde locatie 2 ongeringde jongen van 45 dagen oud aangehouden. In het bewuste artikel kan ook geen zekerheid gegeven worden dat het bij beide broedsels om hetzelfde koppel ging, daar het vangen van de adulten in dit geval onmogelijk was. De auteur ging er wel vanuit dat als een naburig koppel voor het tweede broedsel zou verantwoordelijk zijn geweest, dit hoogstwaarschijnlijk door het zeer territoriale eerste bosuilenpaar zou zijn verdreven.

Havik

Bij het controleren van de bosuilenkasten in het domein op 12 april 2019 passeerden we een haviknest van vorig jaar. Op de nestrand lagen enkele groene dennentakken en de uitstekende staart van het broedende vrouwtje was zichtbaar. Het nest was dus ook dit jaar bezet.

Bij een controle op 27 mei, normaal zijn er dan ringbare jongen, was er onder het nest geen enkel spoor van mest te vinden. De plaatselijke opzichter heeft het nest de volgende weken nog meermaals gecontroleerd, maar zonder resultaat. Ook bij een late controle op 29 juni door onszelf bleef alles dood. Het was dus duidelijk dat dit broedsel voor dit jaar was mislukt. Nu we daar toch in de buurt waren, controleerden we een ouder nest 250 m verder in het bos. Tot onze verbazing zagen we op dit nest groene takken liggen en er lagen ook enkele kleine spatjes mest onder de nestboom. Ook alarmeerde hier een volwassen Havik. Dus toch! Op 5 juli werd de nestboom beklommen en troffen we 1 jong aan op het nest, een mannetje. Dit kuiken had een vleugel van 112 mm en was dus ongeveer 18 dagen oud. Het legbegin werd hiermee berekend op

10 mei. Sinds 2002 berekenden we een gemiddeld legbegin voor Havik op 27 maart. Dit broedsel is dus 1,5 maand later gestart. Hoogstwaarschijnlijk is er dus het eerste broedsel inderdaad mislukt en is het koppel alsnog opnieuw begonnen op het tweede nest, wat uiteindelijk nog resulteerde in 1 jong. Op het nest bevond zich geen tweede ei meer. Mogelijk is er dus ook maar 1 gelegd. Voor de ring-groep Demervallei is 10 mei de laatste legdatum die ooit werd vastgesteld, sinds vanaf 2002 het legbegin voor Haviknesten werd berekend. Ook in 2011 werd een laat broedsel van Havik gecontroleerd te Westerlo door collega-ringer Jos Van Kerckhoven. Hij ringde aldaar eveneens 1 jong op 11 juli. Het ging om een vrouwtje met een vleugelengte van 165 mm en dus een leeftijd van ongeveer 22 dagen. Ook hier werd het legbegin berekend op 10 mei. Mogelijk ging het ook hier om een vervanglegsel.

In tegenstelling tot Bosuil vinden we in de literatuur iets meer gegevens terug over vervanglegsels, hier ook wel vervollegsels genoemd, bij Haviken. In Centraal-Polen werden in de periode 1982-1987 op een totaal van 67 haviknesten 4 vervanglegsels aangetroffen (Goszczynski 2001). Haviken zorgen volgens de auteur soms voor een vervanglegsel als hun nest werd verstoord in een vroeg stadium van broeden. In Polen was dit in 1982 en 1984 het geval door het uit de boom vallen van de nesten onder het gewicht van zware sneeuwval. Tijdens een langetermijn studie van Haviken in Groot-Brittannië (Marquiss & Newton 1989) werden er tussen 1965 en 1980, ondanks het groot aantal mislukte broedsels, maar drie vervanglegsels genoteerd. In deze gevallen was de verstoring gebeurd in de eerste 2 weken van het broeden. Bij deze vervanglegsels waren er ook maar 1 of 2 jongen, gelijkaardig aan het door ons beschreven broedgeval in Mol.

Dichter bij huis meldt Bijlsma (1993) voor Drenthe als laatste legbegin in de periode 1984-1991 5 mei. Hij vertelt ook dat er een grote variatie is in de data waarop de laatste paren met de eileg begonnen en wijdt dit aan de vermoedelijke aanwezigheid van vervollegsels (legsels die zijn geproduceerd nadat het eerste legsel verloren was gegaan) in het materiaal. Verder maken Bakker en Voskamp (1995) melding van 2 vervollegsels op 5 broedgevallen in Salland in 1994. In beide gevallen waren bij deze vervollegsels tweedejaars vogels betrokken, terwijl er bij de eerdere mislukte broedsels adulte vogels in het territorium aanwezig waren. De vraag is of we hier dan nog wel van vervol- of vervanglegsels kunnen spreken, daar het hier niet om dezelfde oudervogels ging. Ook bij een studie in de duinen bij Castricum (Vroeghe 1995) is er sprake van een vervollegsels bij Havik. Hier was het eerste legsel wellicht door een Boommarter in de fase van de eileg gepredeerd. Ook in de bossen van het SCK in Mol, komen waarschijnlijk, zij het zeer zeldzaam, nog Boommarters voor. Zo was er daar een verkeersslachtoffer op 30 juni 2013. De kans dat zij voor de verstoring van het eerste broedsel verantwoordelijk zijn, is echter gering.

Beschouwing

Zowel voor Bosuil als voor Havik is er in Vlaanderen tot heden geen of heel weinig aandacht besteed aan mogelijke vervanglegsels bij deze soorten. Met deze bijdrage hopen we hiermee een begin te maken. Bij deze dan ook een oproep aan ringers en andere roofvogel- en uilenonderzoekers om zeer late broedsels steeds goed te documenteren en te publiceren. Op deze manier krijgen we hopelijk in de toekomst meer zekerheid over het al dan niet voorkomen van zekere vervanglegsels en eventuele factoren die hiervoor verantwoordelijk kunnen zijn.

Dankwoord

Dank aan Staf Bosch, Bijzondere veldwachter op het SCK CEN-domein in Mol, voor de enthousiaste medewerking bij het controleren van roofvogels en uilen in hun domein. Dank ook aan Paul

Helsen om mij bij te staan bij het opsporen, controleren en ringen van de roofvogel- en uilennesten. Dank ook aan Jan De Boe voor zijn aanvullende informatie. Tenslotte ook dank aan Didier Vangeluwe, hoofd van het Belgisch Ringwerk van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid) en alle vrijwillige medewerkers-ringers die gegevens verzamelen en een bijdrage leveren voor de financiering van het ringwerk.

Herman Berghmans, Wijngaardbos 45, B- 2431 Laakdal;
h.berghmans@skynet.be

Referenties

- Bakker A & Voskamp P. 1995. Roofvogelinventarisatie in ZW-Salland in 1994. *De Takkeling* 3: 62-65.
- Ballering L. 2020. *Jaarverslag NESTKAST, broedseizoen 2019*.
- Bijlsma RG. 1993. *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels*. Schuyt & Co, Haarlem.
- Bijlsma RG. 1998. *Handleiding veldonderzoek roofvogels (2de, herziene druk)*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- De Boe J. 2018. Het wel en wee van de bosuil in de Provincie Vlaams-Brabant. Nestkastonderzoek in het Zoniënwoud, het Meerdaalwoud en het Walembos. *Uilen* 8: 16 – 33.
- Goszczynski J. 2001. The breeding Performance of the Common Buzzard *Buteo buteo* and Goshawk *Accipiter gentilis* in Central Poland. *Acta Ornithologica* 36 (2): 105-110.
- Marquiss M & Newton I. 1989. The Goshawk in Britain. *British Birds* 75 (6):243-260.
- Petty JS & Fawker BL. 1997. Clutch size variation in Tawny Owls (*Strix aluco*) from adjacent valley systems: can this be used as a surrogate to investigate temporal and spatial variations in vole density? IN : *Biology and Conservation of Owls of the Northern Hemisphere. Proceedings second International Symposium*. General Technical Report NC-190. St. Paul, MN: U.S. Dept. of Agriculture, Forest Service. pp 315-324.
- Zuberogoitia I, Martinez JA, Iraeta A, Azkona A & Castillo I. 2004. Possible first record of double brooding on Tawny Owls *Strix aluco*. *Ardeola* 51(2): 437-439.

Webreferenties

<http://www.bakkeveenfoto.nl/klupblad/2020-06.pdf>

Summary - Résumé

Possible replacement clutches of Tawny owl and Northern Goshawk, Mol 2019

In a nestbox at the SCK-terrain of Mol (A) three eggs of Tawny owl Strix aluco were found in March 2019. At April 12 there was only one egg left and the nest seemed abandoned. On May 8 again 4 eggs were found and an incubating female Tawny owl. This might indicate a replacement clutch, which is very rare in this species.

On the same terrain a female Northern Goshawk Accipiter gentilis could be seen breeding on April 12 2019. The nest however turned out to be empty on May 27. On June 29 an older nest only 250 meters away was checked and it was occupied. On July 5 one nestling was found on the nest. The start of incubation could be determined as May 10. As March 27 is for our data the mean laying date of the first egg this indicates that this possibly concerned the same birds as on the other nest. Another possible replacement clutch, but not in the same nest.

Pontes de remplacement de la Chouette hulotte et de l'Autour des palombes, à Mol 2019?

En mars 2019, 3 œufs de Chouette hulotte Strix aluco ont été trouvés dans un nichoir sur le terrain de SCK à Mol (A). Le 12 avril, il ne restait qu'un œuf et le nid semblait désert. Le 8 mai, une Chouette hulotte femelle couvait 4 œufs dans ce nichoir. Il pourrait s'agir d'une ponte de remplacement, ce qui est rare pour la Chouette hulotte.

Sur le même site, le 12 avril 2019, un Autour des palombes Accipiter gentilis a pu être aperçu sur un nid. Le 27 mai, ce nid n'était plus habité. Le 5 juillet, un oisillon d'Autour des palombes a été découvert sur un vieux nid à 250 m. Le début de ponte pourrait être fixé au 10 mai, compte tenu de la date moyenne de la première ponte.